

○ liberalizmu in demokraciji

Lojze Udè

Potisnjeni med Mussolinijevo Italijo in antidemokratski nemški svet ob političnem stanju, kakršno je v Jugoslaviji, ta čas Slovenci posebno težko občutimo vso problematiko liberalizma in demokracije. Tudi smo trenutno v Jugoslaviji najbolj neposredno pred izbiro: ali naprej v demokracijo, ali v diktaturo nekakega fašizma. V vsaki drugi evropski državi je vsaj trenutno prevaga odločno na eno ali drugo stran, le pri nas, se zdi, kakor da ta čas stoji prečka na tehtnici čisto vodoravno. Kam se bomo nagnili? Mladina, ki in kolikor se javno idejno ugotavlja, pristopa k tem problemom po veliki večini le z gospodarsko-socialne strani — od mladine, ki gleda na te probleme z jugoslovenskega nacionalistično-šovinističnega zrelišča, tako ni nič dobrega pričakovati — in je zanjo demokracija očitvidno že premagano stališče. Isto mnenje imajo o demokraciji, tako se vidi, tudi novi ljudje, gospodarstveniki, ki so sklicali zborovanje 7. januarja t. l. v unionski dvorani. Seveda izvajajo eni in drugi iz te ugotovitve čisto različne zaključke: prvi, da je vsaka akcija za izgraditev demokracije nemogoča in nesmiselna in da se bodo vsa viseča nacionalno in gospodarsko-socialna vprašanja v Evropi rešila z revolucijo v kaki novi vojni in si bosta takrat stali nasproti samo dve sili: fašizem in marksistični leninizem; drugi pa, da je treba akcije, takojšnje javne akcije, da se diktatorično, z oporo v glavnih dveh odločujočih silah v državi, brez kakega „klepetavega“ parlamenta, napravi red v gospodarstvu. Prvi bolj iz nekakega obupa v doktrinarski, mehanistični zaverovanosti in okornosti, drugi pa bolj iz neumevanja in zaradi istega skoraj zakonitega pojava, da so neki ljudje, čim se oprimejo ideje o diktaturi, pripravljeni to diktaturo izvesti ne samo v območju, katerega so prav za prav prvotno edino hoteli urediti, temveč v vseh območjih življenja, in ne pripisujejo več liberalnim elementom demokracije nikakega pomena.

Pri takem stanju reči je prav, da smo si na jasnem, v katerih območjih življenja je problematika liberalizma upravičena, v katerih ne, in tudi o tem, ali je prav imeti tako brezbrizno naziranje glede vprašanja o izgraditvi demokracije v Jugoslaviji. Čistost pojmov in pošteno ločenje ter dialektično ugotovljena trdnost načelno važnih trditev je pogoj za pravilno usmerjanje.

Glede liberalizma bi pripomnil, da se mi zdi važno ostro razlikovanje med duhovnim in takozvanim ekonomskim in političnim liberalizmom, med svobodoljubjem, t. j. liberalizmom v najširšem in naj-

prvotnejšem pomenu besede, ki je narurna in zdrava reakcija posameznega človeka, naroda in sloja v narodu proti zatiranju in izkoriščanju, ter med doktrino, znano pod imenom liberalizma.

Moč človekovega duha se bo vedno merila po tem, kako bo proti taki ali drugačni vsiljevani, slabo premišljeni in neargumentirani ideologiji, branil svobodo svojega globoko doživljenega, dobro premišljenega in argumentiranega prepričanja, njegova izpovedovanja in izživljanja. Ta individualistični duhovni liberalizem je za človeško življenje nenadomestljiv, je socialen v najboljšem pomenu te besede. To je liberalizem vseh pravih umetnikov, publicistov in znanstvenikov, vseh močnih duhov v tem ali drugem območju človeškega udejstvovanja. Ta liberalizem je večern, ker izhaja iz večnih, bitnih lastnosti človeške narave.

Tudi kolektivistični liberalizem, svobodoljubje nesvobodnih, zatiranih narodov in ljudskih plasti v narodu, je nekaj večno zdravega.

Nekaj drugega pa je seveda z naukom, da je gospodarsko delovanje vsakega človeka njegova zasebna zadeva in z naukom, da naj država ne posega v gospodarstvo. A ta individualistični, ekonomski in politični liberalizem in kapitalistični gospodarski red, zgrajen na njem, sta glavna (a ne edina) vzroka za gospodarsko anarhijo in socialno bedo. Ta liberalizem je socialno škodljiv, njega je treba naskočiti in ga nadomestiti z boljšim redom.

Kdor torej napada ekonomski in politični liberalizem, naj ostane pri stvari in naj duhovni liberalizem, kakor je pojmovan zgoraj, pusti v miru.

Človek bi mislil, da na to sploh ni treba opozarjati. Pa je treba. Oficialna katoliška cerkev kakor tudi marksisti in pristaši nacionalističnih diktatur radi izrabljajo praktični polom liberalne in gospodarske doktrine za izpade proti individualističnemu duhovnemu liberalizmu in kažejo — oficialni katoliki in marksisti druge internacionale tudi za osvobodilna stremeljenja narodov, pristaši nacionalističnih diktatur pa za socialna osvobodilna gibanja — kaj malo umevanja.

Ideja svobode, prave svobode in ne samovoljnosti, svoje velike življenjske pomembnosti radi takih napadov in neumevanj ne more nikdar izgubiti in je ne bo mogoče ubiti nikdar. Vedno se bo dogajalo, da se bo neki red, ustvarjen na ideji svobode, izprevrigel v nekih skrajnostih in razmerah v svobodo samo za nekatere, za druge pa v novo neznosno odvisnost. V imenu iste ideje svobode pa je treba takoj začeti nov boj. Svoboda pač nikdar ni dokončno priborjena, temveč se je treba zanjo boriti vsak dan znova, vsak dan na drugi fronti, proti novemu sovražniku.

Demokracija, ljudska vlada, je po svojem bistvu politična realizacija ideje o človečanstvu, svobodi, bratstvu in enakosti. To je politična realizacija svobodoljubja ljudskih mas, njihove borbe proti zatiranju in izkoriščanju. (Kolikor je danes državotvoren predvsem narodnostni princip, se tudi diktatorične vlade po „obči volji naroda“ imenujejo demokratične ter se prav tako postavljajo proti liberalni demokraciji, kar pa je neumestno govoriti in vtis imam tihe kapitulacije takega pisatelja pred diktatoričnim režimom.) Običajno pa se razumeva danes pod demokracijo parlamentarna demokracija zapadno-evropskega in ameriškega tipa, s splošno, enako in tajno volilno pravico, ter z njenimi temeljnimi, človeškimi in državljanskimi svoboščinami: s svobodo vesti, mišljenja in verovanja, s svobodo govorjene in pisane besede, kritike, s svobodo propagande in svobodo združevanja na katerikoli idejni osnovi. Politični nastop tistih skupin, ki hočejo demokracijo izrabiti samo za to, da bi jo potem vrgli, pa je mogoče vedno zaježiti, kakor so to napravili Čehi.

Tej demokraciji torej danes očitajo gospodarstveniki, da je okorna in da ni zmožna dovolj hitro in odločno regulirajoče posegati v gospodarstvo, narodno in finančno. Razni socialisti, zlasti marksisti, pa ji tudi očitajo, da to sploh ni nikaka človečanska demokracija, temveč da je le demokracija za meščanstvo, plutokracija. Nemaniči da nimajo od te demokracije nič, so samo vladani in izkoriščani, ne pa kaki soodločujoči in sovladajoči činitelji. Človečanstvo v demokraciji je iluzija in nevaren idealizem.

Začasna diktatura (n. pr. valutna diktatura Poincaréjeva, finančna diktatura, devizna diktatura, carinsko-tarifna diktatura), s katero parlament od časa do časa pooblašča vlado ali samo enega pripravnega moža za obvladanje neke kritične gospodarske situacije, da je nezadostna, pravijo vsi ti kritiki. Treba je načrtnega, kolektivnega gospodarstva v neki trajnejši gospodarski diktaturi, z nekimi trajnimi gospodarskimi pooblaščenci. To hočejo izvesti nacionalni socialisti s preosnovo demokracije v stanovsko državo na osnovi vzajemnosti vseh slojev naroda, marksisti pa z razredno diktaturo proletarijata.

Čim pa je, ne glede na načelno odklanjanje diktature, razredna diktatura proletarijata v Zapadni Evropi po mojem mnenju sploh neizvedljiva, ali neizvedljiva vsaj v današnji politični situaciji, kvečjemu v kaki novi dolgotrajni evropski vojni, — nam je voliti le med dvema možnostima, ali naj samovšečni doktrinarci s prekrižanimi rokami čakamo, da bodo drugi brez našega sodelovanja uredili svet čisto po svoji volji in zamisli, ali pa se nam je odločiti za kako ožje ali rahlejšje sodelovanje pri izgraditvi demokracije. Od kake nacionalno-socialne diktature v Jugoslaviji tako ne moremo nič do-

brega pričakovati, kajti ne verujem, da bi ti diktatorski nagoni mogli imeti globlje umevanje za temeljne človeške in državljanske svobosčine. Poglejmo v Nemčijo in Italijo! Saj to so prave orgije divjanja proti tisti svobodi, za katero so bili prelití potoki krvi najplemenitejših borecev v zgodovini. Kaj hočemo tudi mi dati tem diktaturam legitimacijo, da to delo nadaljujejo tudi na naših sonarodnjakih! Radi krilatice načrtnega gospodarstva, katerega socialni učinek bi bil pri kakšni jugoslovensko-nacionalistični diktaturi kaj problematičen, ne kaže zametati demokracije. Sicer pa sem prepričan, da se da vsaj toliko, kakor v kakí „nacionalni diktaturi“ za odpravo anarhije v gospodarstvu in za zmanjšanje socialne bede napraviti tudi v demokraciji. Več ne maram trditi. Zasledujmo poizkus Roosveltov! Z organiziranim delavstvom pa bo tudi mogoče kaj doseči. O tretji za Slovence možni smeri ne govorim.

Zlasti pa je zame pri premišljevanju: ali v demokracijo ali v diktaturo merodajna še slovenska zgodovina in današnji slovenski kulturni in politični položaj:

Slovence so priklicale iz političnega groba, v katerem smo ležali stoletja, ideje velike francoske revolucije: svoboda, bratstvo in enakost.

V imenu konstitucionalizma, te prve stopnje uveljavljajoče se demokracije, so dunajski študenti in delavci l. 1848. na barikadah dosegli osvoboditev kmeta in omogočili formuliranje našega prvega jasnega političnega programa. S tem letom smo Slovenci vstopili v politično življenje kot subjekt, nezaten sicer, malo odločilen, a vendar.

S postopno demokratizacijo vsega življenja v drugi polovici 19. stoletja in v 20. stoletju smo kulturno, gospodarsko in politično rastli in smo postali, kar smo.

Tragični strel socialista dr. Fritza Adlerja, sprožen v imenu demokracije, nam je l. 1917. odprl dunajski parlament in omogočil proklamacijo majniške jugoslovanske deklaracije, s katero se je začelo po Sloveniji tisto veliko, zanosno gibanje, na katero se še danes spominja človek z bridko radostjo v srcu.

Topovi in bajoneti, v službi demokracije, vsaj pri prostakih, delavcih in kmetih, pri mladih častnikih, študentih je bila to krvava resnica — so razbili avstrijsko ječo in nam omogočili združitev s Hrvati in Srbi. Jugoslavija je plod uveljavljajoče se demokracije. Da bi nikdar na to ne pozabili!

In če primerjam položaj Slovencev v Italiji in Avstriji! Ali ne žive Slovenci v Avstriji prav za prav od pravic in organizacij, pri-

borjenih in ustanovljenih v časih demokracije, dočim v Primorju od diktature ginejo?

Premišljuje ta dejstva — dejstva, ne morda sanje — pa se mi vidi demokracija v primeri s fašističnimi in drugimi diktaturami političen sistem, v katerem je znosno živeti. Boljše v kaki demokraciji kakor pa pod fašističnim, diktatorskim pritiskom, ki me racionalno stiska in mi individualno jemlje vso svobodo.

S tem hočem reči, da je treba na probleme demokracije gledati tudi z narodno-političnega zrelišča in ne samo z gospodarsko-smotrnega. Pogoj za uvedbo „načrtnega gospodarstva“, katerega potrebe ne zanikam, po mojem ni odprava demokracije, posebno ne v njenih temeljnih liberalnih svoboščinah. Ne vidim nikake take, z nepremagljivo zakonitostjo uveljavljajoče se možnosti in se torej upiram. Poleg morebitne primerne delitve zakonodajne oblasti se mi vidi to v veliki meri tudi problem o dvigu moralnega in intelektualnega nivoja ljudskih zastopnikov.

Tudi naš najtežji kulturno-politični problem: mrtvi krogotok borbe med liberalizmom v njegovi prosvitljski, breznačelni degeneraciji, kakršna vlada pri nas, in med klerikalizmom, mora biti po mojem mnenju premagan le z izgraditvijo demokracije, v kateri bo možna svobodna diskusija o vseh onih problemih našega življenja ter bo omogočen nastop tiste mladine, ki se je, kakor vidim, preko tega krogotoka notranje že dvignila. Moja stara teza je, da se ta problem nikakor ne da rešiti s samim političnim pritiskom, niti ne s kakim konkordatom, ki bi depolitiziral duhovščino.

„Gibanje“, ki se ne namerava gibati v to smer, je za Slovence brezpomembno.

Rapsodija nepoznane zemlje

Miško Kranjec

„Severno od Mure leži Prekmurje, imenovano tako, ker leži na oni strani Mure. Ena tretjina je ravnine, dve pa hribovitega sveta. Ljudje so pridni, se pečajo s poljedelstvom, živinorejo, perutninarstvom in lončarstvom...“
Iz predavanja ljudskošolske učiteljice prekmurskim otrokom.

V potniškem vlaku od Pragerskega proti Čakovcu-Nagy Kanizsi je poseben vzduh lokalnih vlakov, nekoliko počasnih in dolgočasnih. V prvem in drugem razredu, zlasti pa po brzovlakih, govorijo ljudje nemški in madžarski. Vagoni tretjega razreda so v potniških vlakih nekam zanikarni, prav zaradi posebnega vzduha, črni so od saj, ki jih sapa zanaša skozi na pol odprta okna potnikom v čela in na sedeže.